

hankkeissa myös tutkimaan. Ehkäpä tutkimuskeskuksesta puolestaan löytyisi henkilöitä, jotka vastaavasti mielellään vierailisivat käytännön opetustyössä yliopistojen puolella.

On muitakin alueita, joilla kaivataan sellaista valtakunnallista koordinointia, joka sopisi tutkimuskeskuksen tehtävänkuvaa. Esimerkiksi äidinkielenopetus kokonaisuutena ei tällä hetkellä kuulu kenellekään, vaan tämäkin kenttä on monella tavoin hajonnut. Suomen kielen ja sen käytön tulevaisuus on kuitenkin paljolti äidinkielenopettajien varassa. Vaikka tutkimuskeskuksenkin voimavarat ovat rajalliset, yhteydenpito äidinkielenopettajiin olisi vastaisuudessa tärkeää.

Ei liene liioiteltua sanoa, että Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on fennistiikan

alueella merkittävin instituutio maassamme. Tutkimuskeskuksen keskeiset toimialueet liittyvät kaikkien suomalaisten päivittäin käyttämään kieleen ja sen julkaisujen ja kannanottojen vaikutus koskettaa kaikkia suomalaisia. Tämä seikka kuvastuu myös käsillä olevasta tutkimuspoliittisesta ohjelmasta. Sitä leimaa vastuu suomen kielen tulevaisuudesta muuttuvassa maailmassa, mutta siitä näkyy myös luottamus keskuksen ja sen tutkijoiden asiantuntemukseen ja ammattitaitoon meille kaikille tärkeissä tehtävissä. ■

HEIKKI PAUNONEN

Tampereen yliopiston

suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos,

Pyynikintie 2, 33200 Tampere

Sähköposti: *skhepa@uta.fi*

SUOMEN FENNOUGRISTIIKAN TULEVAISUUDENNÄKYMÄ

Fennougristiikka on kansainvälinen ns. kansallisista tieteistämme. Sen syntyjuuret ovat niin sanoakseni EU:n maaperällä. 1600- ja 1700-luvulla Venäjän uralilaiskansoja ja niiden kieliä tutkivat ja vertailivat — myös suomeen ja unkariin — hollantilaiset, ruotsalaiset ja ennen muuta saksalaiset tutkijat.

1800-luvulla fennougristiikan painopiste siirtyi vähitellen Unkariin, Viroon ja Suomeen. Erityisesti Suomessa organisointiin autonomian aikana valtavat kenttäreunat Venäjän suomensukuisten keskuuteen. Vuoden 1917 jälkeen yhteytemme itään totaalisti katkesivat. Venäjän sukukansojemme kansalliset kulttuurit lähtivät kuitenkin nopeaan nousuun; ennen pitkää myös

kansalliskielten ja -kulttuurien tutkimus kohosi merkittävään asemaan alueiden yliopistoissa ja tutkimuskeskuksissa.

Sukukansojemme omat tutkijat eivät tällöin paljonkaan läntisestä tutkimuksesta tienneet, me täällä Suomessa emme mitään idän tilanteesta. Niinpä kun itse kävin 1950-luvun puolimaissa marin kurssia, kieltä opiskeltiin kuin sanskritia, kuten opettajani Paavo Siro myöhemmin totesi; hänkään ei ollut koskaan syntyperäisen marin puhetta kuullut.

Tänään tilanne on aivan toinen; yhteydet sukukansoihimme toimivat nyt paremmin kuin koskaan. Tällä seikalla on merkittävä vaikutus tämän päivän ja huomisen suomalaisen fennougristiikan tarkasteluun.

Käsittelen lyhyesti seuraavia kysymyksiä:

1. Missä kohdin perinteistä tutkimusta on syytä täydentää ja jatkaa?
2. Onko aikamme fennougristiikkaan nousemassa uusia tutkimustehtäviä?
3. Hyödyttääkö meidän tutkimuksemme myös sukukansojemme omaa tutkimusta ja kenties jopa kansojen identiteetin vahvistumista? Tämä on tietenkin eri tason kysymys kuin edelliset. Näkökohta on joka tapauksessa mainittu mm. tutkimuskeskuksen tutkimuspoliittisessa ohjelmassa.
4. Mitkä ovat fennougristiikkamme resurssinäkömät?

Traditionaalinen fennougristiikka on luonteeltaan diakronista. Sen ydinalueena on ollut äännehistoria, etymologia sekä diakroninen morfologia. Ja vaikka monet maamme fennougristeista ovat olleet myös kieliteoreetikkoja, on fennougristiikka aina ollut myös aineistoja tuottavaa ja aineistosi-donnaista.

Vanhojen aineistojen julkaiseminen on jatkunut autonomian ajoista tähän päivään ja sen on syytä jatkaa vielä jonkin aikaa: esim. tärkeimmät murre-sanakirjat, joiden satavuotias aineisto on tutkimukselle korvaamattoman arvokasta, on työstettävä valmiiksi.

Sitä paitsi joissakin julkaisuhankkeissa on myös kansainvälinen yhteistyö mahdollista ja tarpeen. Hyvänä esimerkkinä tästä on juuri valmistunut 2 700-sivuinen Paasonen – Heikkilän – Kahlan mordvan murre-sanakirja. Sen toimitustyön pitkäaikaisiin avustajiin kuuluvat paitsi saksalainen Hans-Hermann Bartens myös syntyperäiset mordvalaiset Aleksandr Feoktistov ja Grigori Jermuškin; viimeksi mainitut ovat tehneet epätasaisen aineiston tarkistamisessa mittavan työn.

Lainasanatutkimus on aina ollut keskeistä fennougristiikkaa. Nytemmin on Jorma Koivulehto avannut uusia näkymiä

suomen lainojen tutkimukseen ja kieleemme historiaan. Samalla tavalla tulisi käydä käsi-käsi myös sukukieltemme sanastoon; tällöin myös niiden varhaisvaiheisiin tulisi uutta valoa. Miten paljon lopulta esim. mordvassa on iranilais- tai balttilaisperäistä sanastoa? Selvitys voisi valaista itämerensuomenkin syntyä, onhan mordva hyvin läheinen sukukielemme.

Sukukieliiimme pohjautuvaa nimistöä eivät suomalaiset ole samassa määrin tutkineet. Nyt on saamen nimistökartasto, positiivista kyllä, tutkimuskeskuksen työlliställä. Mutta paikannimitutkimuksen alalla olisi enemmänkin tehtävää. Uutta tietoa sukukansojemme vanhoista asuma-alueista — ja lisiä mm. keskusteluun kielikuntamme kielten eriytymisestä — toisi varmaan Pohjois- ja Keski-Venäjän paikannimien systemaattinen keruu ja tutkimus. Toki tämä työ on nyt alkanut mm. entisellä merjalais-alueella. Mutta laajamittaisena keruu ja tutkimus on mahdollinen vain hyvin organisoituna yhteistyöprojektina venäläisten tutkijoiden kanssa.

Mutta myös sukukielten äänne-, muoto- ja syntaktisten rakenteiden vertailevassa tutkimuksessa on yhä runsaasti tehtävää. Positivistinen havainto, että eri kielissä on esimerkiksi yhteisiä muotoaineiksia, on tutkimukselle vasta lähtökohta. Tutkijan tulee selvittää, mikä on eri elementtien asema ja suhde muihin elementteihin kielen muoto- ja ilmaisujärjestelmässä. Ja vertailu naapurikielten rakenteisiin voi puolestaan paljastaa kontakteihin perustuvaa, pinnalta näkyvätöntäkin vaikutusta. Niin ikään substraatti- ja superstraatti-ilmiöiden tutkiminen on hyvin tärkeää mm. pyrittäessä saamaan lingvistisiä vastauksia uusiin olettamuksiin kielikuntamme alkuperäisestä puhuma-alueesta.

Tutkimuskeskuksen ohjelmassa on mainittu myös sekä itämerensuomen muotoopin arkisto että etäsukukielten muoto- ja

lauseopin tietokannat. Tällaiset atk-pohjaiset aineistot ovat tutkimukselle ensiarvoisen tärkeitä. Ja sitä paitsi ainakin osa niistä on laadittavissa yhteistyönä syntyperäisten tutkijoiden kanssa. Tietokantojen luojien ei tule unohtaa myöskään johtimia: johdosten tutkimus on pahoin laiminlyöty alue.

Tänään, jolloin mm. sukukansojemme tutkijoiden tutkimus äidinkielistään on käytettävissämme, meillä on sukukielistä paljon kieliopillista tietoa. Se ei tosin aina hyvin sovellu vertailevan rakennetutkimuksen pohjaksi. Mutta joka tapauksessa suomen kielen historiallisen kieliopin laadinta pitäisi pikaisesti saattaa alkuun. Esimerkiksi nykyisin valmistuvalla suomen maisterilla on hyvin hatara käsitys siitä, miten ja minkälaisista aineksista suomi on muotoutunut. Ja syynä on sopivan tenttikirjallisuuden puute. Tämä puute olisi poistettava.

Edellä hahmottelemani tutkimustehtävät tähtäävät paljolti fennougriistiikan perinnäisten kysymysten selvittämiseen: mikä on uralilaiskielten alkuperäinen kanta, miten eri kielet ovat syntyneet ja miten aikojen saatossa kehittyneet?

Mutta esiin on nostettava myös uusi problematiikka. Miten sukukielemme ovat muuttuneet ja muuttumassa näinä vuosikymmeninä, yhteiskunnan teollistumis- ja kaupungistumisprosessin aikana, ja Venäjän sukukielistä puheen ollen: venäläistymis- ja venäläistämistendenssien paineessa? Hahmottelen muutamia tutkimustehtäviä Venäjän sukukansoja ajatellen; monet niistä soveltunevat kuitenkin mutatis mutandis myös saameen.

Satakunta vuotta sitten merkittiin sukukansojen kylistä muistiin mm. kansansatuja. Tänään voitaisiin koota samoista kylistä samanlaista materiaalia ja tutkia, miten sen sanasto ja lauserakenne on muuttunut. Nykyisin tallennustyössä apuvälineiksi tarjoutuvat paitsi magnetofoni myös video. Sitä paitsi mm. tässä on yksi alue, jossa

kielentutkimus ja folkloristiikka voisivat toimia yhteistyössä. Mutta kielen muuttumisen selvittämiseksi tulisi edelleen tutkia, miten kansanrunouden kieli eroaa arkipäivän puheesta ja kuinka suuret erot eri ikäluokkien kielen välillä.

Mutta kielen muuttumista voi tutkia myös muulla tavoin, mm. testausmenetelmän avulla. Esimerkiksi marin yliopiston ensimmäinen suomen lehtori teki laudaturtyönsä testaamalla opiskelijoidensa lauseenvastikkeiden ja sivulauseiden käyttöä; alkuperäisestä maristahan useimmat sivulauseetyypit, mm. *että*-lause, puuttuvat kokonaan. Tämän tyyppiset testit voivat paljastaa aivan perusluonteisia kielen muutosprosesseja.

Myös kirjakielten tutkimuksella voidaan selvittää samoja kysymyksiä. Miten esim. sanomalehtikielessä näkyy 1920-luvun huiman nousun jälkeen 30-luvun stalinismi tai Hruštševin 50-luvun koulureformi, miten oman aikamme kielen puhdistuspyrkimykset? Onko saman kielen kirjakieliä oikeastaan jopa useampia: käytetäänkö kylän arkiasioiden kertomiseen eri kieltä kuin valtakuntaa koskevien uutisten tiedottamiseen? Ja niin edelleen.

Hyvä hanke on tutkimuskeskuksen kirjaama sukukielten leksikon tutkimus. Sen avulla voidaan osoittaa näiden kielten olennainen ero esimerkiksi suomeen nähden. Kun suomessa on vanhoista kantasanoista johdettu suuret määrät uusia sanoja, on tämä kehitys Venäjän sukukielissämme paljolti estynyt ja estetty. Ja sukukielten nykytilanteessa on suuri vaara, ettei johtamisprosessi enää kunnolla käynnistyäkään. On helpompi kommunikoida venäläislainojen avulla kuin opetella uusia johdoksia.

Mutta paitsi sukukieliä pitäisi tutkia myös niiden puhujia. Missä oloissa sukukansamme jäsen säilyttää äidinkieltä? Entä mitkä tekijät johtavat siihen, että hän vaihtaa äidinkieltänsä totaalisti venäjään?

Juuri kielen ja sen käytön muuttumista omalla vuosisadallamme voitaisiin hyvin tutkia yhdessä syntyperäisten tutkijoiden kanssa ja samalla koskettaa myös kansojen identiteettikysymyksiä.

Esittämäni tutkimushankkeet eivät teoreettisessa mielessä uutuudellaan häikäise. Mutta sukukieltemme tutkimiseen ei juuri-kaan esimerkiksi sosiolingvistisiä menetelmiä ole käytetty. Ja kun muutokset ovat nopeita, voivat tutkimusten tulokset olla odotettuakin merkittävämpiä.

Välittömämmin kuin tutkimusyhteistyö palvelevat sukukansojamme käytännön sanakirjojen tuottamishankkeet: ne saavat kansan tajuamaan, että sen kieli on arvokas, kansainväliseenkin kanssakäymiseen soveltuva. Niinpä äskettäin Suomessa laaditusta marilais-suomalaisesta tulkisanakirjasta otettiin Marissa oma tuhannen kappaleen painos; se myytiin siellä nopeasti loppuun. Tällaisella sanakirjalla on näet käyttöarvon lisäksi myös symboliarvo. Kirjakielten sanakirjojen tuottaminen Venäjän sukukansoillemme soveltuisi hyvin tutkimuskeskukselle.

Humanistiset ainelaitokset syntyivät 1950- ja 1960-luvulla Suomen yliopistoissa professuurien ympärille. Kuten sanottu, tähän aikaan fennougristiikkaa tutkittiin maassamme vain kirjallisesti (poikkeuksena saame ja esim. Pertti Virtarannan keruutyö). Meillä oli muutamia supertutkijoita, jotka hallitsivat yksinään valtavia alueita laajasta tutkimuskentästä. Useamman opettajan ja tutkijan yksiköille ei fennougristiikassa näyttänyt olevan tarvettakaan.

Nyt on tilanne uusi: tutkimus ja tutkijat ovat kosketuksissa elävien kielten ja niitä puhuvien ihmisten kanssa. Edessä ovat aivan uudet haasteet. Mutta nyt ollaan tilanteessa, jossa yliopistojen resursseja leikataan. Siitä huolimatta on pakko sanoa: sekä Helsingin että Turun fennougristiikan pitäisi välttämättä saada muutama pysyvä lisävirka, jotta kestävät tutkimussuhteet sukukansojemme yliopistoihin kyetään luomaan ja jotta edes pakollinen opetus voitaisiin antaa vuosittain eikä vain joka toinen tai joka kolmas vuosi.

Piristävän lisäruiskeen fennougristiikan opetukseen on kiistämättä vuodesta 1989 alkaen tuonut syntyperäinen etäsukukielen opettaja: ensin mordvalainen, sitten mari, udmurtti ja nyt komi. Opiskelijat voivat opetella nyt myös puhumaan etäsukukieltä. Tämä taas merkitsee hyvää valmiutta mm. kenttäkeruusiin.

Fennougristiikka on niitä harvoja humanistisia aloja, joilla Suomi on jo pitkään ollut kansainvälisesti kiistattomia kärkimaita. Muun maailman suhteesta maahamme kertonee hyvin seuraava episodi. Mainitsin äskettäin Upsalan professorille Lars-Gunnar Larssonille, että Helsingin yliopiston fennougristiikan virka saattaa tulla täyteen vain määräaikaisesti, viideksi vuodeksi. Prof. Larsson huomautti tähän lakonisesti: Milloinkahan Allahin rukoileminen kielletään Mekassa? ■

ALHO ALHONIEMI

*Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos,
Fennicum, 20014 Turun yliopisto*